

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn* (nşr. İb-nülemin Mahmud Kemâl), İstanbul 1928, s. 677; Mehdi Beyânî, *Ahvâl ü Âşâr-ı Hoşnûvî-sân*, Tahran 1346 hş., II, 409; Kâdî Ahmed Kummî, *Gülîstân-ı Hüner* (nşr. A. S. Hânsârî), Tahran 1352 hş., s. 58; Habîbullah Fezâilî, *Atlas-ı Hâf*, İsfahan 1362 hş., s. 449, 460, 461; Filiz Çağman—Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, İstanbul 1979, s. 30; P. P. Soucek, "Abd-al-Karîm K̄arazmî", *EIr.*, I, 123-125.

ALİ ALPARSLAN

ABDÜLKERİM el-HATTÂBÎ

(عبدالكريم الخطابي)

(1882-1963)

Kuzey Afrika'da

Fransız ve İspanyol işgaline karşı silâhlı mücadeleyi başlatan mücahid, Rif Cumhuriyeti'nin kurucusu ve başkanı (1921-1926).

Asıl adı Muhammed b. Abdülkerîm'dir. Fas'ın Rif bölgesindeki Ecdîr şehrinde doğdu. Babası, Uriyagel (Vuryâgel) kabilesinin şeyhiydi. İlk ve orta öğrenimi Melîle'de (Melilla), yüksek öğrenimini Kayrevan Üniversitesi'nde yaptı. İspanyolca ve Fransızca öğrendi. İslâmî ilimler yanında Batı kültüründe de kendisini yetiştirdi. 1906'da Melîle'de *Telegrama del Rif* gazetesinde editör olarak çalışmaya başladı. Bir müddet kadılık yaptıktan sonra 1914'te kâdilkudâtlığa getirildi. İspanya'nın himayesi altında bulunan ülkesinde bağımsızlığı ve halifelîği savunduğu için tutuklanarak dîvânîharp'te yargılandı. Bir müddet hapis yattı.

Babası I. Dünya Savaşı yıllarında İspanyollar'a karşı mücadele etti. 1920 yılında onun ölümünden sonra kabilenin başına geçen Abdülkerîm, Rif bölgesinde diğer kabilelerin de katılmasıyla bağımsız bir yönetim kurmaya çalıştı. Bu amaçla İspanyollar'a karşı cihad açtı. 22 Haziran 1921'de Annoual'da İspanyol ordusunu yenilgiye uğratması, onun halk arasındaki nüfuz ve şöhretini arttırdı. Bir süre sonra Rif Cumhuriyeti'ni ilân etti (19 Eylül 1921) ve bu devletin başkanı oldu. Bölgede hâkimiyetini güçlendirmek için çeşitli mücadelelere girişti. İslâmî esaslarla çağdaş kurumları bağdaştırmak suretiyle idarî, malî ve hukukî alanlarda ülkesini teşkilâtlandırmaya çalıştı. Kabile temsilcilerinden oluşan bir meclis kurdu; meclise karşı sorumlu olacak bakanlar tayin etti.

Rif Cumhuriyeti'nin gücü ve nüfuzu artınca dışarıda tanınması için teşeb-

büse geçtiyse de başarılı olmadı. Devletin giderek güçlenmesi ve bölgeye hâkim olması, Fransa'nın sömürgesi durumundaki Fas Sultanlığı'nı ve İspanyollar'ın bölgedeki geleceğini tehdit etmeye başladı. Fransa, Kuzey Afrika'da kendisine karşı gelişecek ayaklanmalara cesaret vermesinden ve onlara destek olmasından korktuğu için Abdülkerîm'i etkisiz hale getirmeye çalıştı. Rif bölgesinde yaygın olan tarikatların toplum yapısında etkileri büyüktü. İslâmî özden saptıkları gerekçesiyle tarikatlara sempati ile bakmayan Abdülkerîm, onlarla açık bir sürtüşmeye girmemekle birlikte, halk arasındaki tesirlerini sınırlandırmaya çalışıyordu. Onun bu tavırını fırsat bilen Fransızlar tarikat mensuplarını silâhlandırarak ayaklandırmaya çalıştılar. Diğer taraftan İspanya ve Fransa, Abdülkerîm'e karşı girişecekleri savaş hususunda anlaşarak güneyden ve kuzeyden harekete geçip kalabalık ordularıyla onun kuvvetlerini bozguna uğrattılar ve kendisini de esir aldılar. Böylece Rif Cumhuriyeti son bulmuş oldu (1926).

Fransa'nın Hint Okyanusu'ndaki Réunion adasına sürgün edilen Abdülkerîm orada yirmi bir yıl kaldı. Nihayet 1947'de Fransa'ya nakline izin verilmesi üzerine bindiği gemi Süveyş Kanalı'ndan geçerken kaçıp Mısır'a sığındı. Burada Habîb Burgiba ve Allâl el-Fâsî gibi Kuzey Afrikalı milliyetçi liderlerle birlikte, hayatı boyunca başkanlığını yapacağı Mağrib Kurtuluş Komitesi'ni (Lecnetü tahrîrî'l-Mağribî'l-Arabî) kurdu (9 Aralık 1947). Hareket tarzı konusunda arkadaşlarıyla anlaşmazlığa düşen Abdülkerîm, Batılı işgalcilere karşı tedhiş hareketlerini tasvip etmemekle beraber istiklâl davasında tâvize de yanaşmamaktaydı. Nitekim Fas'ın istiklâlini kazanmasından sonra Sultan V. Muhammed'in 1958'de

Abdülkerîm el-Hattâbî

yaptığı vatana dönüş davetini, Kuzey Afrika'nın henüz bütününü düşman istilasından kurtulmadığı gerekçesiyle reddetti. 6 Şubat 1963'te Kahire'de vefat etti.

Faslılar'ın millî kahramanı olarak tanınan Abdülkerîm, aynı zamanda Kuzey Afrika milliyetçiliğinin öncülerinden ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Asya ve Afrika ülkelerinde Batı sömürgeciliğine karşı gelişen silâhlı kurtuluş hareketlerinin de ilk uygulayıcılarından biridir. Rif Savaşı'nda Fransız ve İspanyollar'a karşı verdiği silâhlı mücadele, sömürge altında bulunan diğer milletlere de örnek teşkil etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Arnold J. Toynbee, *Survey of International Affairs 1925 (The Islamic World)*, London 1927, I, 151-163; Enver el-Cündî, *Terâcîmü'l-â'lâmî'l-mu'âşırîn fi'l-âlemi'l-İslâmî*, Kahire 1970, s. 282-289; Türkkiye Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1975, s. 174-176; Salâh el-Akkâd, *el-Mağribü'l-Ârabî*, Kahire 1980, s. 259-270; Fethi Yeken, *el-Mewsû'atü'l-harekiyye*, Amman 1403/1983, I, 169 vd.; Ebü Bekir el-Kâdirî, *Ricâlün 'araftühüm fi'l-mağrib ve'l-meşriq*, ed-Dârü'l-Beyzâ' 1403/1983, s. 39-57; Zirikî, *el-Âlâm* (nşr. Zühayr Fethullah), Beyrut 1984, VI, 216-217; Jamil M. Abun—Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 378-382, 384; Pessah Shinar, "Abd al-Qâdir and 'Abd al-Krîm", *Studies in Islam*, I/3, New Delhi 1964, s. 150-164; Jean—Louis Miéège, "Abd el-Krîm", *EIn.*, I, 13-14.

ERCÜMENT KURAN

ABDÜLKERİM-İ KEŞMİRÎ

(عبدالكريم الكشميري)

(ö. 1198/1784)

Nâdir Şah dönemi tarihçilerinden.

Doğumu ve ilk zamanlarına dair fazla bilgi yoktur. Nâdir Şah'ın Delhi'yi ele geçirmesi üzerine (1739) onun hizmetine girdi. Şahla birlikte Pencap, Sind, Afganistan, Horasan, Mâverâünnehir ve Hârizm seferlerine katıldı. 1741'de Kazvin seferi sırasında ondan ayrılarak Kerbelâ-Halep yoluyla Mekke'ye gitti. Hac farızasını yerine getirdikten sonra Hindistan'a, 1743'te de Delhi'ye döndü ve orada öldü.

Abdülkerîm-i Keşmîrî, bizzat katıldığı Nâdir Şah'ın seferlerinde gezip gördüğü yerler hakkında bilgi veren *Beyân-ı Vâkı'* veya *Târîh-i Nâdirî* (*Nâdirnâme*) adlı coğrafî, ekonomik ve sosyal bakımdan son derece zengin bir eser kaleme almıştır. Müellif kitabında Nâdir Şah'a dair saray adamlarından edindiği bilgileri de objektif bir şekilde kaydetmiş,

yer yer onu tenkit etmekten bile çekinmemiştir. Beş bölüme ayrılan eserin birinci bölümünde Nâdir Şah'ın siyasi sahada ortaya çıkışı, yükselişi, İran'a hâkim oluşu ve Hindistan üzerine yürüyüşü; ikinci bölümde İran'a dönüşü, Herat, Buhara, Hârizm seferleri; üçüncü bölümde müellifin Kazvin'den Bağdat'a seyahati, Halep yolu ile Mekke'ye gidişi ve Cidde'den Hindistan'a varışı; dördüncü bölümde Bengal'in kısa tasviri, Nâdir Şah'ın vefatı, Ahmed Şah Dürrânî'nin seferi ve Muhammed Şah'ın ölümü; beşinci bölümde de Ahmed Şah'ın hâkimiyeti sırasındaki olaylar anlatılmaktadır. Eserin sonunda ise Bağdat ile Mekke arasındaki mesafe saat olarak tesbit edilmiştir.

Beyân-ı Vâkı'in F. Gladwin tarafından yapılan muhtasar bir tercümesi, *The Memoirs of Khoja Abdulkurreem* adıyla yayımlanmıştır (Kalküta 1788, 1812; Londra 1793). Müellifin Mekke yolculuğunu anlatan bölümünü ise L. Langles, *Voyages de l'Inde à la Mecque* adıyla 1797'de Paris'te neşretmiştir. Eserin metninin tam bir neşri henüz yapılmamıştır. Giriş kısmında beş bölüm ve bir hâtimeden ibaret olduğu kaydedilmekte ise de hâtime kısmı hiçbir yazmada mevcut değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

C. Rieu, *Catalogue of Persian Manuscripts in the British Museum*, London 1879-83, s. 382; H. M. Elliot, *The History of India, as Told by its Own Historians* (nşr. J. Dowson), Lahor 1976, VIII, 124-139; M. Th. Houtsma, "Abdülkerim", *İA*, I, 90; Mohammad Şafî, "Abd al-Karim Kaşmirî", *EI²* (İng.), 71-72; S. Maqbul Ahmad, "Abd-al-Karim Kaşmirî", *EI^r*, I, 125.

YUSUF HALAÇOĞLU

ABDÜLKERİM el-KUŞEYRİ

(عبدالکریم القشیری)

(bk. KUŞEYRİ, Abdülkerim b. Hevâzin).

ABDÜLKERİM-i MÜNŞİ

(عبدالکریم منشی)

Münşî Mevlevî Muhammed
Abdülkerim el-Alevî
(ö. 1851)

Leknev veya Kanpûr'da yaşamış
bir Hint-İran tarihçisi.

Hayatı hakkında bilgi yoktur. Tarih araştırmalarına olan merakı sebebiyle Süyûtî'nin *Târîhu'l-hulefâ*' ve *Târîhu Mîşr* adlı eserlerini Arapça'dan Farsça'

ya çevirmiş, İbn Hallikân'ın *Vefeyât*'ının Farsça kısaltılmış bir tercümesini hazırlamıştır. Ayrıca İngilizce'den Farsça ve Urduca'ya astronomi ve coğrafya eserleri tercüme ettiği gibi, Bengal tarihiyle ilgili bir eserle bazı hikâye kitapları da çevirmiştir.

Eserleri. 1. *Muḥârebe-i Kâbil ve Qandehâr* (Leknev 1264; Kanpûr 1267). General Pollock'un seferine kadar Afgan-İngiliz savaşlarını anlatmaktadır. Yazar, eserin ilk müsveddelerini hazırladıktan sonra Münşî Kâsım Can'ın "şehnâme" tarzındaki *Ekbernâme*'sini incelemiş, ondan bazı pasajlar alarak eserine ilâvelerde bulunmuş ve düzeltmeler yapmıştır. 2. *Târîḥ-i Pencâb Tuḥfeten li'l-aḥbâb* (Leknev 1265). Müellif, Sih savaşlarını anlattığı bu eserinde kaynak olarak İngiliz memurlarının ifadelerini ve çağdaş Urdu dilinde basılmış gazeteleri kullanmıştır. Eser, Sih dönemi Pencap'ının gelirlerine ait bir raporu, Sih antlaşma metinlerini, Pencap'taki İngiliz umumi bildirilerinin metin veya özetlerini ve bazı nâdir dokümanları ihtiva eder. 3. *Târîḥ-i Aḥmed veya (Târîḥ-i Aḥmedşâhî)* (Leknev 1266). Şücâ'ül-mülk Dürrânî'nin Ludhiana'yı terkedişine ve 1840'ta İngiliz hükümetinin yardımıyla tahtı tekrar ele geçirmesine dairdir. Yazar daha sonra Dürrânîler'in tam bir tarihini yazmaya karar vermiş, Zaman Şah'ın saltanatının ortalarına kadar (1797) olan kısmı için İmâmüddin'in yazdığı *Hüseynşâhî*'yi (*Târîḥ-i Hüseynî*) esas almıştır. Eserin devamında Abdâfîler'in şeceresi verildikten sonra Ahmed Şah'ın ve onun haleflerinin dönemi ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Her üç eser Farsça yazılmış ve taş baskısı olarak neşredilmiştir.

Abdülkerim-i Münşî'nin *Târîḥ-i Aḥmed* ile *Muḥârebe-i Kâbil ve Qandehâr* adlı eserleri, bir Afganistan tarihi olan *Sirâcü't-tevâriḥ*'in (Kâbil 1337) kaynakları arasındadır. *Târîḥ-i Aḥmed*, Mîr Vâris Ali Seyfî tarafından *Vâkı'ât-ı Dürrânî* adıyla Urduca'ya da tercüme edilmiştir (Kanpûr 1292).

BİBLİYOGRAFYA :

Storey, *Persian Literature*, London 1970, II/1, s. 402-404, 673; O. Mann, "Quellenstudien zur Geschichte des Aḥmed Şâh Dürrânî", *ZDMG*, LII (1898), s. 106 vd.; E. Berthels, "Muhammed Abd-ül-Kerim", *İA*, VIII, 490-491; Mohammad Şafî, "Abd al-Karim Munshi", *EI²* (İng.), I, 72; N. H. Zaidi, "Abd al-Karim 'Alavi", *EI^r*, I, 121.

(DİA)

ABDÜLKERİM NÂDİR PAŞA

(1807-1883)

Son devir

Osmanlı kumandanlarından.

Zağra'da doğdu. Genç yaşta İstanbul'a gelerek yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'ye girdi ve buradan mülâzım oldu. Harbiye Mektebi'nin kuruluşundan sonra subay olarak mektep taburuna tayin edildi. 1835'te Viyana'ya gönderildi. Orada beş yıl kaldıktan sonra geri döndü ve miralay rütbesiyle Erkân-ı Harbiye başkanlığına getirildi. Tanzimat devri ileri gelenlerinin himayesiyle kısa sürede yükseldi. 1846'da feriklik rütbesiyle Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî âzalığı ile Mekâtib-i Askeriyye nâzırlığına, ertesi yıl merkezi Bağdat'ta olan Altıncı Ordu müşirliğine tayin edildi.

Sultan Abdülaziz döneminde çeşitli yerlerde ordu kumandanlığı, valilik, ayrıca seraskerlik, bahriye nâzırlığı ve serdâr-ı ekremlik görevlerinde bulundu. II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında çıkan 1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rumeli ordusu kumandanı idi. Bu savaşta pek başarı gösteremeyip Ruslar'ın Balkanlar'a yayılmasına engel olmayınca padişah tarafından görevinden alındı ve Serasker Redif Paşa ile birlikte dîvânıharbe verildi. Muhakeme sonunda Rus yenilgisinin tek sorumlusu olmadığı, bunda İstanbul'daki askerî meclisin de payı bulunduğu anlaşılınca görevine iade edildi, fakat Midilli'ye gönderildi. Daha sonra Rodos'a nakledildi; 1883'te orada öldü ve Murad Reis Türbesi'ne defnedildi.

Hüseyin Avni Paşa'ya yakınlığı dolayısıyla Sultan Abdülaziz'in hal'inde rolü olduğu iddia edilenler arasında onun da adı geçer. Dürüst ve cesur bir asker olmakla birlikte kendisinden beklenen

Abdülkerim
Nâdir
Paşa